

Bediüzzaman
Fûrûzanfer

kabını ise ona devrinin Horasan valisi vermiştir. Çocukluk ve gençlik dönemi oldukça iyi şartlar altında geçti. İlk öğrenimini doğduğu yerde tamamladıktan sonra Meşhed'e gitti (1919). Orada Edîb-i Nîşâbüri gibi büyük âlim ve şairlerden Arap ve Fars dili ve edebiyatlarıyla mantık, fıkıh, usûl-i fıkıh gibi ilimleri öğrendi. 1923 yılında gittiği Tahran'da Sipeh-sâlâr Medresesi'nde başta felsefe olmak üzere birçok öğrenim görme imkânı buldu.

1926'da Tahran Dârülfünunu'na edebiyat öğretmenini olarak tayin edildi, bir yıl sonra da bu görevine ilâveten Mekteb-i Hukuk edebiyat öğretmenliğine getirildi. Bu okullardaki görevinin yanı sıra Tahran Yüksek Öğretmen Okulu Arapça ve Farsça öğretmenliğine tayin edildi (1928). Adı geçen mekteplerdeki öğretim faaliyeti 1934 yılına kadar devam etti. Aynı yıl İlahiyat Fakültesi dekan yardımcılığına getirildi. 1935'te "Tahkîk der Zindegânî-i Mevlânâ Celâleddîn-i Belhî" adlı teziyle doktora payesini aldı ve yeni kurulan Yüksek Öğretmen Okulu (Dânişserây-i Âlî) ile İlahiyat Fakültesi profesörlüğüne tayin edildi. Bu öğretim kurumlarında İslâm tarihi ve kültürü dersleriyle tasavvuf, tasavvuf tarihi ve İran edebiyatı tarihi okuttu. 1936 yılında diğer öğretim ve idarî görevlerinin yanı sıra "Va'z u Hitâbe Müessesesi" başkanlığına, bir müddet sonra da Maarif Yüksek Şûrası üyeliğine tayin edildi. 1944'te Tahran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanlığına seçildi ve bu görevini emekliye ayrıldığı 1967 yılına kadar aralıksız sürdürdü. 1970 yılında vefat etti.

Eserleri. Bediüzzaman Fûrûzanfer'in klasik tarzda ve çoğu gazel tarzında yazdığı şiirler henüz bir divan halinde toplanmamıştır. İslâm kültür ve medeniyeti ile İran tarihi ve edebiyatı hakkında

ilmî dergilerde kırk dokuz makalesi yayımlanmıştır. Kitap halindeki eserleri ise şunlardır:

A) Telif Eserleri. 1. *Sûhan u Sûhanverân* (I-II, Tahran 1312 hş.). 2. *Risâle der Tahkîk-i Ahvâl ü Zindegânî-i Mevlânâ Celâleddîn Muhammed-i Mevlvî* (Tahran 1315 hş.). 3. *Târîh-i Edebiyyât-ı İrân* (Tahran 1318 hş.). 4. *Ferheng-i Tâzî be-Pârsî* (Tahran 1319 hş.). Arapça'dan Farsça'ya bir sözlüktür. Fûrûzanfer bu eserini "dâl" harfine kadar getirebilmiştir. 5. *Hûlâşa-i Meşnevî-i Mevlevî* (Tahran 1321 hş.). 6. *Destûr-i Zebân-i Fârisî* (I-II, Tahran 1328-1329 hş.). Liseler için hazırlanan eser devrin dört büyük ilim adamıyla birlikte meydana getirilmiştir. 7. *Me'âhiz-i Kısaş ve Temşilât-ı Meşnevî* (Tahran 1333 hş.). 8. *Ehâdis-i Meşnevî* (Tahran 1347 hş.). Bu eserde Meşnevî'nin 745 beytinde işaret edilen 661 hadisin kaynaklarını tesbit etmiş ve hadisleri alfabetik olarak sıralamıştır. 9. *Şerh-i Ahvâl ü Nakd-i Tahlîl-i Âşâr-ı Şeyh Ferîdüddîn 'Attâr-ı Nîşâbüri* (1353 hş.). Eser, o zamana kadar büyük mutasavvıf-şair Attâr hakkında bilinmeyen birçok hususu aydınlığa kavuşturmuştur. 10. *Şerh-i Meşnevî-i Şerîf* (I-III, Tahran 1346-1348 hş.). Bu şerhi tamamlayamamıştır.

B) Metin Tahkiki ve Neşirleri. 1. *Fih-i mâ fih-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî* (Tahran 1335 hş.). 2. *Külliyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr* (I-X, Tahran 1336-1346 hş.). Fûrûzanfer'in dikkat ve titizlikle hazırladığı bu eser, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî*'si ile *Rubâ'îyyât*'ı dışındaki bütün şiirlerini ihtiva etmektedir. 3. *Dîvân-ı Eşrefî-i Gâznevî* (1338 hş.) Eseri Müderris Muhammed Takî Rezvî tashih etmiş, Bediüzzaman Fûrûzanfer de edebî istilahlarını açıklamıştır. 4. *Ma'ârif-i Bahâ'eddîn Veled* (Tahran 1352 hş.). Mevlânâ'nın babasının vaaz ve konuşmalarını ihtiva etmektedir. 5. *Ma'ârif-i Burhâneddîn Muḥakkık-ı Tirmizî* (1340 hş.). 6. *Terceme-i Risâle-i Kûşeyriyye* (Tahran 1345 hş.). 7. *Menâkıb-ı Evḥadüddîn-i Kirmânî* (Tahran 1348 hş.). 8. *Mişbâhu'l-ervâḥ* (Tahran 1349 hş.). Şemseddin Muhammed-i Kirmânî'nin eseridir.

Bediüzzaman Fûrûzanfer ayrıca İbn Tu-feyl'in *Ḥay b. Yakẓân* adlı eserini *Zinde-i Bidâr* adıyla Farsça'ya tercüme etmiştir (Tahran 1334 hş.).

BİBLİYOGRAFYA :

Reşid Yâsemî, *Edebiyyât-ı Mu'âşır*, Tahran 1316 hş., s. 27-28; Muhammed-i İstîlâmî, *Bugünkü İran Edebiyatı Hakkında Bir İnceleme* (trc. Mehmet Kanar), Ankara 1981, s. 172-173; *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât ve 'Ulûm-i İnsânî*, XXII/1, Tahran 1345 hş./1975 (Bediüzzaman Fûrûzanfer özel sayısı); *DMF*, II, 1961.

ORHAN BİLGİN

BEDİÜZZAMAN el-HEMEDÂNÎ

(بديع الزمان الهمداني)

Ebü'l-Fazl Bediüzzamân Ahmed
b. el-Hüseyn b. Yahyâ el-Hemedânî
(ö. 398/1008)

Arap edebiyatında
makâme türünün ilk örneklerini veren
şair ve kâtip.

358'de (968-69) Hemedan'da doğdu. Her ne kadar İranlı olduğu ileri sürülmüşse de bizzat kendisi Fazl b. Ahmed el-İsferâyînî'ye yazdığı bir mektupta (Ahdeb, s. 7-8) Arap asıllı olduğunu belirtmektedir. İlk tahsilini babasının yanında yaptı. Hemedan'daki âlimlerin İslâmî ilimler, dil ve edebiyat alanlarında verdikleri derslere devam ederek yirmi iki yaşında tahsilini tamamladı. Hocaları arasında ona en çok emeği geçen ve *Maḳâmât*'ındaki orijinal üslubu yakalamasında payı olan İbn Fâris'tir.

Bundan sonra Bediüzzaman'ın bazı kültür merkezlerine seyahatte bulunduğu görülmektedir. Nitekim Hemedan'dan Rey'e gitti ve orada ünlü Büveyhî veziri Sâhib b. Abbâd'la dostluk kurdu; onun ilminden ve kütüphanesinden faydalandı. Bediüzzaman'ın üstün bir kabiliyet ve zekâyı sahip olduğunu gören vezir kendisine büyük ilgi gösterdi. Fars dili ve edebiyatına vakıf olması sebebiyle Rey'de kaldığı sürece, Sâhib b. Abbâd'ın teklif ettiği bazı Farsça şiirleri Arapça'ya nazmen tercüme etti. Daha sonra Sâhib b. Abbâd'la arası açıldığı için Rey'den Cürcân'a gitti. Burada İsmâîlî lakabıyla bilinen Sünnî bir aile ile tanıştı (İbnü'l-Esir, I, 58) ve bu aileden bilhassa Ebû Saîd Muhammed b. Mansûr el-İsmâîlî'nin yardımlarını gördü. Bediüzzaman'ın hayatını yazan bazı müellifler (bk. Mârûn Abbûd, s. 17-18), bu ailenin İsmâîlî nisbesinden hareketle onun İsmâîliyye mezhebi mensuplarıyla ilişki kurup onların inançlarından etkilendiğini iddia etmektedir. Ancak gerek bu lakapla bilinen Sünnî bir ailenin Cürcân'da bulunması, gerekse bıraktığı vasiyetnâmesi bu iddianın asılsız olduğunu ortaya koymak-

tadır. Bedüzzaman burada kısa bir süre kaldıktan sonra 992'de büyük edip Ebû Bekir el-Hârizmî ile tanışmak için Nişâbur'a gitti; ancak ondan beklediği ilgiyi göremediğinden hayal kırıklığına uğradı. Bu sebeple onunla münazaraya tutuştu ve hakemlerce galip ilân edildi (bu münazara ile ilgili yazma bir nüsha için bk. Âtîf Efendi Ktp., nr. 2272). Bunun üzerine büyük bir şöhrat kazandı; aynı yıl Hârizmî ölünce de âdeta rakipsiz kaldı. Nişâbur'da bulunduğu sırada Sâmanîler'le Gazneliler arasında savaş çıkınca Sicistan'a geçti ve burada Emîr Halef b. Ahmed ile tanıştı; onun iltifatlarına mazhar oldu. Sicistan'dan Gazne'ye geçen Bedüzzaman Gazneli Mahmud'la görüştü ve Hindistan'ı fethinden dolayı yazdığı kasidelerle onu övdü. Bütün bu seyahatleri sırasında ilim ve devlet adamlarıyla görüşüp kütüphanelerinden faydalandı. Daha sonra Herat'a geçti. Herat'ta Hüseyin b. Muhammed el-Huşnâmî adında zengin ve faziletli birinin kızıyla ikinci evliliğini yapıp oraya yerleşti. Bu sayede bir çiftliğe sahip olan ve ölümüne kadar rahat bir hayat süren Bedüzzaman 11 Cemâziyelâhîr 398 (22 Şubat 1008) tarihinde henüz kırk yaşında iken vefat etti. Bir rivayete göre zehirlenerek öldürülmüştür. Bir başka rivayette ise geçirdiği bir kalp krizi sonucunda öldü sanılarak gömülmüş, ancak mezarda aylarlık bağırıp çağırması üzerine mezarı açılmış, bu defa da mezar korkusundan dolayı ölmüştür. Bedüzzaman bid'atlarından uzak sağlam bir inanca sahip olduğunu gösteren bir vasiyetnâme bırakmış, burada cenaze namazının "sünnet ehli" tarafından kılınmasını istemiştir.

Bedüzzaman çok zeki ve kabiliyetli bir edipti. Çağdaşı Seâlibî onun hakkınca, "Edebiyatın sırrına ve özüne Bedüzzaman kadar vâkıf, onun gibi sihirli ve veciz bir üslûba sahip kimse ne görüldü ne de böyle birinden bahsedildi... O son derece şaşırtıcı ve daha önce bilinmeyen bir edebî üslûba sahipti" diyerek bu alandaki gücünü belirtmektedir. İşte bütün bu özelliklerinden dolayı olacaktır ki kendisine hayatta bulunduğu dönemden itibaren "zamanın hârikası" anlamında "Bedüzzaman" denilmiştir. Bedüzzaman şiirlerinden çok *Maḳāmât* ve *Resâ'il*'indeki nesriyle şöhrat yapmıştır. Arap edebiyatında *makāme** türünde ilk eser verenin Bedüzzaman olduğu kabul edilmekle beraber bu türün kendi buluşu olup olmadığı konusunda ihtilâf vardır. Nitekim Husrî, Bedüzzaman'ın

Maḳāmât'ını İbn Düreyd'in "el-Erbaüne hadîsen" adlı konuşmalarından faydalanarak yazdığını (*Zehrû'l-âdâb*, I, 261) ile ri sürmüştür.

Eserleri. Bedüzzaman'ın günümüze ulaşan eserleri şunlardır: 1. *Maḳāmât*. Toplumdaki eksikliklere dikkat çekmek maksadıyla akıcı bir üslûpla kaleme aldığı bu eseri onun edebî gücünü meydana çıkardığı gibi kendisine şöhrat de sağlamıştır. *Maḳāmât* bir edebiyat şaheseri olması yanında devrinin sosyal, siyasî, iktisadî ve fikrî durumunu belirtmesi sebebiyle medeniyet tarihi araştırmaları açısından da büyük bir değer taşımaktadır. Bedüzzaman 400 makāme yazdığını söylemekte ise de (bk. Ahdeb, s. 389-390, 516) elimizdeki makāmât mecmualarında onun elli iki makāmesi mevcuttur. Eser Arap edebiyatında çok tanınmasına ve kendinden sonra yazılan birçok makāmâta tesir etmesine rağmen Muhammed Abduh'a gelinceye kadar üzerinde şerh yazılmamış (Ahdeb, s. 517) ender kitaplardan biridir. Daha sonra ise muhtelif âlimler tarafından bu esere şerh ve hâşiyeler yazılmıştır. Ayrıca Bedüzzaman'ın İblisiyye makāmesinde geçen cinler vadisindeki konuşmaları İbn Süheyd'in *et-Teṣvâbi* ve *z-zevâbi*, Ebû'l-Alâ el-Maarî'nin *Risâletü'l-ḡufrân* adlı eserlerinin yazılmasında ilham kaynağı olmuştur (Şevki Dayf, V, 673). *Maḳāmât*'ın çeşitli baskıları yapılmış (Bulak 1291; Tahran 1296 taş basması; Hindistan 1296; İstanbul 1298), ayrıca eser Muhammed Abduh'un şerhiyle birlikte Beyrut'ta yayımlanmıştır (1889). Ancak Abduh'un ifadesine göre müstehcenliği dolayısıyla "el-Makāmetü's-Şâmiyye'nin tamamı ve "el-Makāmetü'r-Rusâfiyye'den bazı kelime ve cümleler bu neşirde çıkarılmıştır. Şerhleri arasında en makbulü olan bu baskı daha sonra ofset halinde defalarca basılmıştır (*Resâ'il*'in kenarında Muhammed Mahmûd er-Râfî'nin şerhiyle [Kahire 1315], Muhammed Muhyiddin Abdülhamid şerhiyle [Kahire 1342/1923]). Eserin bazı makāmeleri müstakil olarak da şerhedilmiştir (İA, VII, 198). Türkçe tercümesine rastlanmayan *Maḳāmât*'ın Latince, Almanca, İngilizce, Fransızca ve Hintçe tercümeleri vardır (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 150-152). 2. *Resâ'il*. Dostlarına yazdığı mektuplardan ibaret olan ve el-Hâkim Ebû Saîd Abdurrahman b. Dost tarafından derlenen eserin çeşitli baskıları vardır (İbn Hicce'nin *Hizânetü'l-edeb*'i kenarında, Bulak 1291; İstanbul

1298; *Hizânetü'l-edeb*'in kenarında, Kahire 1304; Ahdeb'in, *Keşfü'l-me'ânî ve'l-be-yân 'an Resâ'ili Bed'izzamân* adlı şerhiyle, Beyrut 1890 [bu şerh, 1921'de Fâhûrî tarafından yeniden yayımlanmıştır]; Muhammed Mahmûd er-Râfî şerhiyle ve *Maḳāmât*'la birlikte, Kahire 1315). 3. *Dîvân*. Pek başarılı sayılmayan şiirlerini ihtiva eden bu küçük divanı Muhammed Şukrî el-Mekkî tarafından Kahire'de yayımlanmıştır (1321/1903).

BİBLİYOGRAFYA :

Bedüzzaman el-Hemedânî, *Maḳāmât* (Muhammed Abduh şerhi ile), Beyrut 1889; a.mlf., *Resâ'il* (İbrâhim el-Ahdeb şerhi ile), Beyrut 1890; Seâlibî, *Yetimâtü'd-dehr*, IV, 293-344; İbrâhim b. Ali el-Husrî, *Zehrû'l-âdâb* (nşr. Muhammed Ali el-Bicâvî), Kahire 1389/1969, I, 261; İbnü'l-Esrî, *el-Lübâb*, I, 58; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, II, 161-202; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 127-129; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVII, 67-68; Safedî, *el-Vâfi*, VI, 355-358; Ahdeb, *Keşfü'l-me'ânî ve'l-be-yân 'an Resâ'ili Bed'izzamân*, Beyrut 1890, s. 7-8, 389-390, 516-517; Serkis, *Mu'cem*, I, 77; II, 1895-1896; Brockelmann, *GAL*, I, 93-94; *Suppl.*, I, 150-152; a.mlf., "Makame", *IA*, VII, 197-201; Sezgin, *GAS*, II, 639; Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî*, Beyrut, ts. (el-Matbaatü'l-Bülisiyye), s. 736-738; Mârûn Abbûd, *Bed'üzzamân el-Heme-zânî*, Kahire, ts. (Dârü'l-Maârif); Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, V, 673; Zeki Mübarek, *en-Nesrû'l-fennî fi'l-kamî'r-râbî*, Beyrut 1975, I, 252-277; II, 395-434; Mustafa eş-Şek'a, *Bed'üzzamân el-Heme-zânî*, Kahire 1975; Mirza Abdullah Efendi el-İsfahânî, *Riyâzü'l-'ulemâ' ve ḥuyâzü'l-füzalâ'* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Kum 1401, I, 36-38; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edeb*, II, 595-612; Abdullah Şarîf, *Târîhu's-şekâfe ve'l-edeb fi'l-meşrik ve'l-mağrib*, Cezayir 1983, s. 207-211; A'yanü's-Şî'a, II, 570-581; C. Zeydân, *Âdâb*, I, 585; Muhammed Kürd Ali, *Künâzü'l-ecdâd*, Dimaşk 1984, s. 169-179; Yûsuf Nûr Avad, *Fen-nü'l-makāmât beyne's-şark ve'l-garb*, Mekke 1406/1986, s. 15-146; M. Ridvân ed-Dâye, *A'lâmü'l-edebî'l-'Abbâsî*, Beyrut 1407/1987, s. 178-183, 239-241; Mâzin el-Mübârek, *Müctem'u'l-Heme-zânî*, Dimaşk 1970; Nevzat Âşık, *Bed'ü'z-Zemân el-Heme-zânî: Hayatı, Makāmâtı ve Te'siri* (doktora tezi, 1977), Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi; a.mlf., "el-Heme-zânî ve Makāmâtı", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, İzmir 1983, s. 78-96; F. Malti-Douglas, "Maḳāmât and Adab: al-Maḳāma al-Maḳāriyya of al-Hamadhānî", *JAOS*, CV/2 (1985), s. 247-258; a.mlf., "Badî'-al-Zamân Hamadhānî", *EI*, III, 377-379; Everett K. Rowson, "Religion and Politics in the Career of Badî' al-Zamân al-Hamadhānî", *JAOS*, CVII/4 (1987), s. 653-673; *TA*, XIX, 161; D. S. Margoliouth, "Hemedânî", *IA*, V/1, s. 425-426; Ronart, *CEAC*, s. 199-200; R. Blachère, "al-Hamadhānî", *EI*² (İng.), III, 106-107.

NEVZAT ÂŞIK

BEDÜZZAMAN SAİD NURSİ

(bk. SAİD NURSİ).